

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Навчально-науковий інститут мистецтв

Кафедра музичної україністики та народно-інструментального мистецтва

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПРЕДМЕТ ДОДАТКОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ: СОЛЬНИЙ СПІВ

Освітня програма Музичне мистецтво
за другим (магістерським) рівнем

Спеціальність 025 Музичне мистецтво

Галузь знань 02 Культура і мистецтво

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол №1 від 30 серпня 2020 р.

ЗМІСТ

1. Загальна інформація.
2. Анотація до курсу.
3. Мета та цілі курсу.
4. Результати навчання (компетентності).
5. Організація навчання курсу.
6. Система оцінювання курсу.
7. Політика курсу.
8. Рекомендована література.

Назва дисципліни	Предмет додаткової кваліфікації: сольний спів
Викладач (-і)	Федорняк Н. Б. кандидат мистецтвознавства, викладач кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва
Контактний телефон викладача	Федорняк Н. Б. +380668660294
E-mail викладача	natalya.savchuk.2011@gmail.com
Формат дисципліни	Індивідуальні заняття
Обсяг дисципліни	6 кредитів ЕКТС, 180 годин
Посилання на сайт дистанційного навчання	
Консультації	Консультації проводяться відповідно до графіку занять зі студентами, розміщеному на інформаційному стенді та сайті кафедри, у групах Viber.

2. Анотація до курсу

Навчальна дисципліна «Сольний спів» – одна із профілюючих дисциплін в системі комплексної підготовки виконавця, зокрема співака-бандуриста, який поряд із інструментально-виконавською технічною майстерністю, повинен досконало володіти голосом та його технічно-виражальними можливостями. Знання та вміння, набуті в процесі навчання, стануть базовими як для артистів-вокалістів (солістів-бандуристів, учасників вокальних, вокально-інструментальних колективів, ансамблів бандуристів, ансамблів народних інструментів), так і для викладачів постановки голосу мистецьких навчальних закладів, а також керівників творчих колективів шкіл мистецтв та закладів культури.

Навчання співу – складний систематичний, послідовний і довготривалий психофізіологічний процес, який відбувається на індивідуальних заняттях під керівництвом викладача вокалу та продовжується під час самостійної роботи з метою закріплення набутих навичок. Значну частину знань охоплює теоретична складова дисципліни, на яку опирається подальший практикум.

Навчальна дисципліна повинна сформувавши розуміння психофізіології співу та вміння свідомо ним керувати, критеріїв якості співу та співацької майстерності, вдосконалювати вокально-технічні та виконавсько-художні навички, розвивати слухацькі уявлення та музично-вокальний слух, самоконтроль та сценічну витримку, аналізувати власну виконавську діяльність та виправляти недоліки.

3. Мета та цілі курсу

Мета – формування та розвиток знань, вмінь і навичок студента в галузі вокального виконавства в єдності вокально-технічного, художньо-виконавського та педагогічного компонентів, необхідних для майбутньої професійної виконавської та педагогічної діяльності.

Цілі курсу: естетично виховувати студентів засобами вокального

мистецтва, розвинути інтерес до вокального мистецтва і співацької майстерності; дати студентам систематизовані теоретичні знання про будову та функції голосового апарату, особливості розвитку дорослого та дитячого голосу, механізм співацького процесу, критерії якісного співу; сформувати та вдосконалювати вокально-технічні навички виконавця-співака, вміння свідомого володіння голосом; розвинути активний вокальний слух, виховати уявлення про акустичне та художньо повноцінне звучання співацького голосу; поповнити виконавський репертуар кращими зразками української і світової вокальної літератури, народнопісенними творами та творами для дітей; сформувати навички самостійної роботи над партитурою вокального твору; забезпечити професійну готовність майбутнього фахівця до здійснення вокальної та вокально-педагогічної діяльності у закладах культури та мистецьких навчальних закладах.

Вивчення дисципліни «Сольний спів» сприяє формуванню у студента таких фахових компетентностей:

- володіння основними елементами правильного звукоутворення та звуковедення, їх аналіз і корегування;
- вміння співати у високій вокальній позиції;
- використання правильного вокального дихання;
- відчуття співацької опори звука та дихання;
- рівність звучання голосу у всьому його діапазоні;
- володіння виразною дикцією і чіткою вимовою, вокально правильним формуванням голосних;
- володіння головними технічними прийомами звукоутворення;
- володіння розвиненим вокальним слухом;
- володіння різними видами вокальної техніки;
- вміння аналізувати вокальні твори, що вивчаються, з музично-теоретичної та вокально-художньої сторін, виявлення специфічних виконавських складнощів з урахуванням жанру, стилю та форми твору;
- виконання вокального твору без супроводу;
- вміння співати в вокальному ансамблі (дует, тріо і т. д.);
- відображення авторського художнього задуму;
- володіння навичкою сценічної поведінки й культури виконання;
- застосування основ вокальної педагогіки й методики виховання голосу в практичній діяльності.

4. Результати навчання (компетентності)

У результаті вивчення дисципліни «Сольний спів» у здобувачів вищої освіти мають бути сформовані такі **загальні компетентності**:

ЗК 1. Здатність спілкування іноземною мовою.

ЗК 2. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 3. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК 4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 5. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 7. Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК 8. Здатність працювати в міжнародному контексті.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

ФК 1. Здатність створювати, реалізовувати і висловлювати свої власні художні концепції.

ФК 4. Здатність інтерпретувати художні образи у музикознавчій / виконавській / диригентській / композиторській / педагогічній діяльності.

ФК 6. Здатність викладати спеціальні дисципліни в закладах освіти з урахуванням цілей навчання, вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

ФК 7. Здатність аналізувати виконання музичних творів або оперних спектаклів, здійснювати порівняльний аналіз різних виконавських інтерпретацій, у тому числі з використанням можливостей радіо, телебачення, Інтернету.

ФК 8. Здатність взаємодіяти з аудиторією для донесення музичного матеріалу, вільно і впевнено репрезентувати свої ідеї (художню інтерпретацію) під час публічного виступу.

Програмні результати навчання:

1. Володіти професійними навичками виконавської (диригентської), творчої та педагогічної діяльності.

2. Володіти навичками ансамблевого музикування в групах різних складів у концертно-виконавському та репетиційному процесах.

3. Визначати стильові і жанрові ознаки музичного твору та самостійно знаходити переконливі шляхи втілення музичного образу у виконавстві.

4. Професійно здійснювати аналіз музично-естетичних стилів та напрямків.

5. Вибудовувати концепцію та драматургію музичного твору у виконавській діяльності, створювати його індивідуальну художню інтерпретацію.

6. Володіти музично-аналітичними навичками жанрово-стильової та образно-емоційної атрибуції музичного твору при створенні виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.

7. Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.

8. Здійснювати викладання гри на інструменті / вокалу / диригування / теорії, історії музики / композиції з урахуванням потреб здобувача освіти, цілей навчання, вікових та індивідуальних особливостей здобувача.

5. Організація навчання курсу

Обсяг курсу – три семестри

Вид заняття – індивідуальні	Загальна кількість годин – 180.
індивідуальні заняття	34

самостійна робота			146		
Ознаки курсу					
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)		Нормативний / вибірковий	
I-II-III	025 Музичне мистецтво	I – II		вибірковий	
Тематика курсу					
Тема, план	Форма заняття	Література	Завдання, год	Вага оцінки	Термін виконання
Змістовий модуль 1. Основи формування вокально-виконавської майстерності (1-15 тижд.).					
Психофізіологія співу. Тестування голосу, підбір репертуару.	Індиві- дуальні	Літ. [1; 2; 4; 5; 13; 14]	2 год. інд. зан., 7 год. сам. роб.	5	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Формування якісного вокального звукоутворення. Положення гортані під час співу, співацька атака та позиція.	Індиві- дуальні	Літ. [1; 2; 5; 11; 12; 14; 29]	2 год. інд. зан., 10 год. сам. роб.	7	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Вокальне дихання в процесі співу.	Індиві- дуальні	Літ. [1; 2; 14; 24; 25]	2 год. інд. зан., 6 год. сам. роб.	5	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Якісна співацька опора.	Індиві- дуальні	Літ. [1; 2; 14; 24; 25; 29]	2 год. інд. зан., 8 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Відчуття резонування в процесі звукоутворення.	Індиві- дуальні	Літ. [1; 2; 14; 22; 29]	1 год. інд. зан., 4 год. сам. роб.	5	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Вирівнювання звучання голосу в різних регістрах.	Індиві- дуальні	Літ. [1; 2; 14; 22; 29]	1 год. інд. зан., 5 год. сам. роб.	5	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Вокальні вправи – обов'язкова умова	Індиві- дуальні	Літ. [1; 2; 14; 19]	2 год. інд. зан., 8 год. сам.	6	згідно робочої програми

формування вокальних навичок.			роб.		навчальної дисципліни
Робота над різними технічними прийомами звукоутворення.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 14; 24; 25; 29]	2 год. інд. зан., 8 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Основи вокальної орфоєпії, усунення дефектів звуку та мовлення.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 6; 8; 14]	1 год. інд. зан., 5 год. сам. роб.	5	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Змістовий модуль 2. Розвиток художньо-виконавської майстерності співака (16–27 тижд.).					
Виховання музично-вокального слуху та слухацького уявлення.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 4; 6; 14]	1 год. інд. зан., 4 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Вдосконалення тембрових характеристик голосу.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 14; 24; 25; 29]	1 год. інд. зан., 4 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Відчуття і сприйняття у співі, аналіз та виправлення недоліків.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 14]	2 год. інд. зан., 8 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Вдосконалення різних видів вокальної техніки.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 14; 24; 25]	2 год. інд. зан., 10 год. сам. роб.	7	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Створення художнього образу та емоційної сфери співака.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 14; 17; 18; 36]	2 год. інд. зан., 8 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Вокально-виконавський артистизм, готовність до сценічного виступу.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 21; 28; 36]	1 год. інд. зан., 5 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Розвиток виконавської волі співака.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 17; 21; 32]	1 год. інд. зан., 4 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни

Вдосконалення вокальних навичок через виконання вокалізу.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 10; 11; 12; 20]	2 год. інд. зан., 8 год. сам. роб.	7	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Змістовий модуль 3. Використання набутих вокально-виконавських навичок в процесі навчання співу (28–34 тижд.).					
Жанрова та стильова інтерпретація вокальних творів.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 16; 21; 32]	1 год. інд. зан., 4 год. сам. роб.	6	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Вдосконалення вокально-технічних навичок під час виконання арій.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 14; 16; 28]	1 год. інд. зан., 5 год. сам. роб.	10	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Відображення художнього змісту під час виконання українських романсів та народних пісень.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 14; 16; 28]	2 год. інд. зан., 10 год. сам. роб.	12	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Спів без супроводу – невід’ємний елемент розвитку вокальної майстерності.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 15; 28; 32]	1 год. інд. зан., 5 год. сам. роб.	10	згідно робочої програми навчальної дисципліни
Розвиток вокально-виконавських навичок в процесі ансамблевого співу.	Індивідуальні	Літ. [1; 2; 6; 7; 30]	2 год. інд. зан., 10 год. сам. роб.	12	згідно робочої програми навчальної дисципліни
6. Система оцінювання курсу					
Загальна система оцінювання курсу	Загальна система оцінювання курсу є уніфікованою та здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та Порядку організації та проведення оцінювання успішності студентів. Педагогічний контроль здійснюється з дотриманням вимог об’єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості. Використовуються методи контролю, які сприяють підвищенню мотивації студентів – майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності. Відповідно до специфіки фахової підготовки виконавця – співака, бандуриста,				

	перевага надається проведенню академічних концертів з солоспіву, публічним виступам студентів у концертних програмах, тощо. Методи контролю і самоконтролю спрямовані на перевірку рівня засвоєння студентами теоретичних знань, сформованості вмінь та навичок. Методи усного контролю – індивідуальне чи фронтальне опитування, дискусія, письмового – тестування, контрольна чи самостійна робота, індивідуальні письмові завдання, метод самоконтролю, тощо. Оцінювання проводиться за національною шкалою (від відмінно до незадовільно) та шкалою ЕСТ8 (від А до Г). Сума балів за всіма видами контролю та за всі види навчальної діяльності становить 100. Іспит – 50 балів, залік – 25, академконцерт – 50, робота в класі – 25, самостійна робота – 25, індивідуальне завдання – 25. Форми контролю для даної дисципліни: іспит – 1, 3 семестр (25 – поточна робота в класі, 25 – самостійна і 50 – виступ на іспиті, разом – 100 балів) ; Залік – 2 семестр (25 – поточна робота в класі, 25 – самостійна, 25 – індивідуальне завдання, 25 – виступ на заліку, разом – 100 балів). Кількість балів за роботу студента під час індивідуальних, практичних занять, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання наступних вимог: своєчасність виконання навчальних завдань; повний обсяг виконання завдань; якість виконання завдань; самостійність виконання; творчий підхід до виконання завдань; ініціативність у навчальній діяльності.
Умови допуску до підсумкового контролю	Порядок та організація контролю знань магістрів, зокрема, умови допуску до підсумкового контролю визначаються відповідно до Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Порядку організації та проведення оцінювання успішності студентів, Методичних рекомендацій та положення про організацію самостійної роботи студентів кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва спеціальності 025 «Музичне мистецтво». Підсумковий контроль проводиться у формі іспиту чи заліку. Студент допускається до іспиту при умові виконання всіх вимог, що ставляться до вивчення програмного матеріалу: відповідні знання теоретичного матеріалу по темі, знання нотного та літературного тексту напам'ять, володіння відповідними вокальними навичками, необхідними для виконання творів програми, розуміння стильових та жанрових особливостей, володіння певними навичками артистизму та сценічної поведінки, виконаними індивідуальними та самостійними роботами. Семестрова оцінка відображає

	сукупну суму балів з усіх видів навчальної програми. Поточний контроль на практичних заняттях включає систематичне виконання студентом різних видів індивідуальних завдань, спрямованих на поглиблення знань, отриманих на лекційних заняттях, отримання необхідних умінь і навичок для успішного проведення виконавської практики. Підсумковий контроль відбувається таким чином: усне опитування (індивідуальне, фронтальне); практичний контроль, під час якого виявляються вміння та навички студентів, набуті під час практичної діяльності
7. Політика курсу	
Політика даного курсу полягає у ознайомленні майбутніх фахівців з науково-теоретичними основами вокальної методики як виду мистецтва, систематизації знань, удосконаленні технічних навичок, набутих в процесі практичних занять та самостійної роботи; забезпеченні методичної підготовки до викладання навчальної дисципліни у навчальних закладах музично-педагогічної освіти; прищепленні навичок до самостійної роботи з фаховою літературою, орієнтації в ній, а також формуванні навичок до вивчення навчально-художнього вокального репертуару; формуванню широкого художнього музичного кругозору майбутнього викладача школи чи вузу; виховуванні вміння самостійно мислити, критично аналізувати вокальну літературу, самостійно працювати над навчально-методичними матеріалами спеціальних дисциплін; складанню та виконанню практичних завдань для майбутніх учнів. Зміст дисципліни полягає у формуванні знань студентів про основні досягнення сучасної методики викладання сольного співу, умови й шляхи їх реалізації в діяльності виконавців - бандуристів, артистів ансамблів народних інструментів, вокально-інструментальних ансамблів, музикантів- педагогів, вчителів музичного мистецтва, викладачів постановки голосу початкових та інших спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, керівників творчих колективів у школах мистецтв, закладах культури, вокальних та вокально-інструментальних колективів. <u>Академічна доброчесність:</u> Очікується, що магістранти будуть дотримуватися принципів академічної доброчесності, усвідомлюючи наслідки її порушення, що визначається Положенням про запобігання та виявлення плагіату у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» https://pnu.edu.ua/положення-про-запобігання-плагіату. <u>Відвідування занять</u> Відвідування занять є важливою складовою навчання. Очікується, що всі магістранти відвідають індивідуальні заняття курсу. Пропуски індивідуальних занять відпрацьовуються в обов'язковому порядку.	
8. Рекомендована література	
1. Антонюк В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): Підручник. К.: ЗАТ «Віпол», 2007. 174 с. 2. Антонюк В.Г. Постановка голосу: навчальний посібник для студентів вищих муз навч. закладів. К.: Українська ідея, 2000. 68 с. 3. Базиликут Б. О. Орфоепія в співі: навч. посібник для ст-тів вищих навчальних закладів. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 126 с. 4. Бернд Вайкль. Пение и прочем умении. М.: «Аграф», 2002. 224 с. 5. Вербов А. М. Техника постановки голоса. М.: Музгиз, 1961. 52 с. 6. Виноградов К. П. Работа над дикцією у вокальному ансамблі. М.: Музыка, 2007. 266 с. 7. Вишневецька С. В. Основні принципи формування навичок вокально-ансамблевого виконавства : методичні рекомендації до дисципліни «Вокальний ансамбль» для студентів вищих музичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації напряму	

- підготовки «Музичне мистецтво». Івано-Франківськ: «ПП-арт», 2014. 54 с.
8. Вишневська С. В. Основні дикційно-артикуляційні проблеми у вокальному виконавстві : методичні рекомендації до дисципліни «Сольний спів» для студентів вищих музичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації на пряму підготовки «Музичне мистецтво». Коломия: Вік, 2015. 36 с.
 9. Вишневська С. В. Формування вокально-виконавського стилю різнофахових спеціалістів : методичні рекомендації по постановці голосу для студентів I-V курсів музичного факультету. м. Івано-Франківськ, видавництво «Плай» Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника, 2012. 55 с.
 10. Вілінська І. Н. Вокалізи для середнього голосу з фортепіано. Держ.вид-во образ-го м-ва і муз. л-ри УРСР, 1961. 75 с.
 11. Вокализы итальянских композиторов и учителей пения XVII-XVIII веков для среднего голоса и фортепиано. С-ПБ: Композитор, 2006. 32 с.
 12. Воронін О. 30 вокалізів на основі народних пісень. К.: Муз.Україна, 1991.
 13. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. К., НМАУ, 1997. 320 с.
 14. Голос людини і вокальна робота з ним: навч.видання / Стасько Г., Шуляр О. та ін. Ів-Франківськ, 2010. 336 с.
 15. Гонтаренко Н. Б. Сольное пение: секреты вокального мастерства. Метод. пособие. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 155 с.
 16. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики: учебное пособие. М: Музыка, 2000. 368 с.
 17. Євтушенко Д. Г., Михайлов-Сидоров М. І. Питання вокальної педагогіки. К.: Мистецтво, 1963. 339 с.
 18. Євтушенко Д. Г. Роздуми про голос: нотатки педагога-вокаліста. К.: Муз. Україна, 1979. 91 с.
 19. Єгоричева М. І. Вправи для розвитку вокальної техніки: навч. посібник. К.: Музична Україна, 1977. 112 с.
 20. Зейдлер Г. Человеческий голос как музыкальный инструмент. Вокализы в тональностях для высоких голосов. М., 1998. 49 с.
 21. Исаева И. О. Эстрадное пение. Экспресс-курс развития вокальных способностей. М.: АСТ: Астрель, 2008. 319 с.
 22. Кравченко А. Секреты бельканто. Симферополь, 1993. 126 с.
 23. Люш В. Д. Развитие и сохранение певческого голоса. К.: Муз.Укр, 1988.
 24. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению: учеб. Пособие. М.: Просвещение, 1987. 96 с.
 25. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва. К.: Муз.Укр.,1985.
 26. Морозов В. П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники. ИП РАН, МГК им. П. Чайковского, Центр «Искусство и наука./ В. П. Морозов. М.,2002. 496 с.
 27. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе: метод.пособие. К.: Муз.Украина, 1989. 165 с.
 28. Прядко О. М. Розвиток співацького голосу: методичні рекомендації для викладачів вокалу та студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський, 2009. 92 с.
 29. Стасько Г. Психотехніка співу у вокальній педагогіці. Ів-Франківськ, ПНУ ім. В. Стефаника, 2011. 174 с.
 30. Стулова Г. П. Хоровой класс. М.: Просвещение, 1988. 102 с.
 31. Ткаченко Т. Особливості викладання вокалу на музично-педагогічних факультетах педагогічних вузів України. Молодь і ринок. 2011 № 1 (72). С. 72-78.
 32. Хоменко А. Б. Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів і вчителів музики шкіл різного типу. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 113 с.

33. Шабутін С., Хміль С., Шабутіна І. Зцілення музикою. АфіниТернопіль: Підручники і посібники, 2006. 192 с.
34. Шуляр О. Д. Історія вокального мистецтва. Монографія: I ч. Івано-Франківськ. Видав. «Плай» ПНУ ім. В. Стефаника, 2010. 352 с;
35. Шуляр О. Д. Історія вокального мистецтва: Монографія.-Ч.ІІ. Івано-Франківськ: Видав. «Плай» ПНУ ім. В. Стефаника, 2010. 360 с.
36. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика розвитку співацького голосу: навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1998. 159 с.;

Викладач _____ Федорняк Н. Б.